

PRVNÍ ZDROJE A PODNĚTY

Hlavní město rakousko-uherské monarchie bylo v minulém století střediskem politického, kulturního a vědeckého života nejen Rakušanů, ale i ostatních národů mnohonárodnostního státu. Zde rozvíjeli politickou, vědeckou, publicistickou a osvětovou činnost jak příslušníci slovanských, tak i neslovanských národů střední a jihovýchodní Evropy již v 18. a hlavně pak v 19. století. Vídeň byla rovněž křižovatkou (nebo jednou z křižovatek) obchodu balkánských kupců a obchodníků se západoevropskými městy, především s Bratislavou, Lipskem a četnými francouzskými obchodními středisky. Žili zde kromě Němců a Rakušanů také Češi, Poláci, Slováci, Slovinci, Charváti, Srbové, Bulhaři, Řekové, Maďaři, Albánci a příslušníci dalších národů.

V takovém prostředí se dne 24. července 1854 narodil Josef Konstantin Jireček, syn známého literárního historika Josefa Jirečka, tehdy úředníka rakouského ministerstva kultu a vyučování.¹ Josef Jireček, vzděláním filolog a právník, byl v době Konstantinova narození a dětství činný jako literární historik a filolog, beletrista i sestavovatel antologií a učebnic české literatury pro střední školy a jako znalec staršího českého písemnictví. Josefův bratr Hermenegild Jireček, který v polovině 50. let minulého století žil společně s rodinou Josefa Jirečka, měl rovněž vysokoškolskou právnickou a filologickou průpravu, kterou získal (podobně jako jeho bratr Josef) v Praze. Krátce psal beletristické příspěvky a spolupracoval v Národních novinách s Karlem Havlíčkem Borovským; později se zcela věnoval dějinám slovanského a českého práva. Také Hermenegild Jireček zastával vysoké úřednické místo v rakouském ministerstvu kultu a vyučování.

Příhodné klima, které vytvářelo domácí prostředí, bezesporu působilo již od útlého dětství také na budoucího historika Konstantina Jirečka.

¹ Podrobněji o jménu a rodině Jirečků viz *Vzájemná korespondence J. Konstantina Jirečka a Hermenegilda Jirečka*. K vydání připravil, životopisným úvodem a poznámkami opatřil dr. Josef Páta. Do tisku připravil dr. Antonín Frinta. Praha 1947.

Doma se mluvilo česky, vedly se horlivé diskuse o minulosti českého lidu i o postavení české osvěty a školství v rámci rakouské říše. Rodiče mohli poskytnout svému synovi první základy solidního vzdělání. Také domácí učitelé, většinou studenti z různých míst Moravy, umožňovali mladému Konstantinovi nahlédnout do nejrůznějších vědních oborů a hlavně dobře zvládnout základní předměty. Po takové solidní přípravě se devítiletý Konstantin Jireček zapsal do přípravné třídy vídeňského Teresiana a o rok později již byl studentem tohoto známého gymnázia, v němž vyučovala řada významných a vysoce vzdělaných profesorů z mnoha oborů. Tato akademie, založená roku 1745 Marií Terezií původně pro studium synů ze šlechtických rodin, přijímala od roku 1848 také děti zasloužilých státních úředníků, k nimž v té době patřil rovněž otec mladého Konstantina.

Na tereziánském gymnáziu se již od samého začátku začalo projevovat Konstantinovo velké nadání. V prvních třídách byl jeho nejoblíbenějším předmětem přírodopis, zřejmě díky především vynikajícímu profesorovi Karlu Hellerovi, jenž byl věhlasným botanikem, postupně se však jeho zájem soustřeďoval na klasické jazyky, na dějepis a zeměpis. Vynikal nejen v latině a v klasické řečtině. Díky domácímu prostředí i vědeckému ovzduší ve Vídni se během studií na gymnáziu začal intenzivně zajímat o staroslověnštinu, učil se srbsky a francouzsky a později svůj zájem rozšířil o novořečtinu, turečtinu, ruštinu, maďarštinu, rumunštinu i albánštinu. Již zde je třeba vidět zárodky jeho pozdějšího vědeckého zaměření (o němž pojednáme dále).

V Teresianu ostatně studovali tenkrát nejen Češi. Byli tu studenti různých národností rakousko-uherské monarchie: Charváti, Slovinci, Srbové, Rumuni, Maďaři i Poláci. Vídeň byla již koncem 18. století a zvláště pak v první polovině minulého století střediskem aktivního kulturně politického, vědeckého a vydavatelského života mnoha balkánských národností. Např. Řekové tu měli své tiskárny, revoluční výbory, kavárny a restaurace, obchody a obchodní zastupitelství, Bulhaři své kolonie ap.

Ve Vídni pracovali také významné osobnosti, jakými jsou Jernej Kopitar, Franjo Miklošič, Vuk St. Karadžić, Vatroslav Jagić aj. Působil tu ostatně také náš Josef Dobrovský. Mohli bychom říci, že Vídeň byla zvláště od konce 18. století do 70. let 19. století silně „balkanizována“.

V takovém prostředí a za takových vnitropolitických podmínek žil v rakouském hlavním městě mladý Konstantin Jireček. A jaké bylo kulturní a vědecké prostředí, v němž se pohyboval? Při studiu na gymnáziu u Konstantina postupně začal převládat zájem o dějiny a zeměpis. Četl cestopisy, jejichž prostřednictvím poznával nejen cizí kraje, ale i historické události, sociální, politické a národnostní poměry té které země. Bohatá otcova knihovna mu umožňovala seznámit se (přirozeně s ohledem na jeho věk) s díly svého děda P. J. Šafaříka, s otcovými spisy z oblasti české literatury, s mnoha dalšími publikacemi a časopisy i s pracemi

svého strýce H. Jirečka. Navštěvoval vídeňskou dvorní knihovnu, četl české časopisy, především Časopis Českého muzea i další periodika, do nichž v 50. letech přispíval jeho otec i strýc (Pražské noviny, Světozor, Krok aj.). Konstantin Jireček měl velmi příznivé domácí prostředí pro rozšíření svého rozhledu v mnoha vědních oborech, pro poznání české literatury, národopisu, české krajiny. V domácím prostředí si mohl velmi brzy osvojit jisté návyky, hlavně si zatrhávat v knihách nebo si dělat podrobnější poznámky a výpisky o všem, co četl a co se mu zdálo být zajímavé. Tento přístup ke knize, ke všemu, co četl, získal od svého otce.

Četné a pravidelné styky jeho otce a Jirečkovy rodiny vůbec s mnoha vědeckými a kulturními osobnostmi, které působily v té době v rakouské metropoli, byly dalším zdrojem k hlubšímu poznání zemí, dějin a kultury uvedených představitelů. U Jirečků se scházeli profesori vídeňské i pražské univerzity, čeští i slovanští vědci, politikové, filozofové, lidé z různých vědních oborů. Vedly se zde debaty o politice i o vědě. To vše přirozeně nemohlo nemít blahodárný vliv na orientaci a usměrnění zájmů malého Konstantina. Později dokonce Konstantin pokračoval v udržování styků s některými přáteli svého otce. Především to byl například pedagog dr. Vilém Gabler, od počátku 50. let vychovatel prince Petra a srbského knížete Alexandra. Byl to znalec srbského života a spolupracovník Františka Zacha, s nímž udržoval dlouholetou korespondenci i osobní styky a který ho podrobně informoval o srbském politickém životě ve 40.—70. letech 19. století. Fr. Zach posílal V. Gablerovi své deníkové zápisky z cest po srbských městech, psal mu o politických událostech i o srbských snahách v otázce jihoslovanské federace. Gabler byl např. velmi dobře informován Zachem o přípravě svolání slovanského sjezdu do Bělehradu počátkem 70. let. Gabler často zajížděl do Vídně, kde později v polovině 70. let plnil některé úkoly českého národního hnutí, kdy byl v úzkém spojení s J. S. Skrejšovským. Dalším častým hostem Jirečkova vídeňského bytu byl Antonín Rybička, jenž již v 30. letech spolu s Fr. Zachem a jinými českými studenty založil jakýsi „vnitřní spolek, který měl literárně působit na politické mínění“, dále ředitel státní tiskárny Vilém Jaroslav Beck, knihovník Ignác Hradil, s nímž Josef Jireček vydal do té doby neznámou Blahoslavovu gramatiku, profesor vídeňské právnické fakulty Karel Habětinek, pražský univerzitní profesor historik Antonín Gindely, slovenský filolog Martin Hattala a další. Konstantinův strýc Vojtěch Šafařík, pozdější profesor chemie a astronomie na pražské univerzitě, žil jistý čas ve Vídni. Jeho prostřednictvím se K. Jireček seznámil roku 1870 např. s K. J. Erbenem a J. E. Vocelem.

Josef i Hermenegild Jirečkovi udržovali ve Vídni dobré přátelské styky nejen s Čechy a Slováky, nýbrž i s vědeckými a kulturními osobnostmi jiných slovanských národů. Úzké přátelské kontakty udržoval Jireček například se dvěma významnými jihoslovanskými vědci. První byl Vuk Stefanovič Karadžić, „otec nové srbské literatury“, reformátor a tvůrce srbo-

charvátského spisovného jazyka, účastník srbského povstání z roku 1814. Ve Vídni se Karadžić spřátelil s Jernejem Kopitarem, který mu pomáhal v jeho vědeckých počátcích, i s černohorským panovníkem a básníkem Petrem Petrovičem Njegošem, s nímž odjel do Černé Hory. Druhý byl novosadský filolog a nejbližší Karadžićův spolupracovník v otázkách jazyka a pravopisu Djuro Daničić. Studoval mimo jiné v Pešti a ve Vídni a od roku 1866 byl tajemníkem Jihoslovanské akademie v Záhřebu, později — v letech 1873 až 1877 — profesorem na bělehradské univerzitě. Věnoval se intenzívně studiu jazyka, lexikologie a vydávání starých srbských literárních a historických památek. Na vědeckou orientaci Konstantina Jirečka měl rozhodující vliv Daničićův Slovník starých srbských literárních památek (*Rječnik iz knjizevnih starina srpskih*, 1863—1864). K. Jireček později sám o tom podal svědectví v *Osvětě*: „Vzpomínku u mne osobně má Daničić velmi drahou. Vždy jsem v něm viděl učitele a mistra, od něhož se můžeš mnoho, přemnoho naučiti. Spolu s Vukem Karadžićem nalezl on ke starým rodinným našim přátelům ve Vídni. Pamatuji se na něho nejprve, jak o prázdninách, tuším l. 1865, u nás srovnával Lvovský rukopis Danielovy kroniky [. . .] Když mne později po letech vědecká studia vedla na pole jihoslovanská, zahloubal jsem se do spisů Daničićových a kupř. ony svazky starosrbského slovníka již mi nikdy více nevyšly z rukou. Přitom častěji jsem se s ním setkával za druhého jeho profesování v Bělehradě a za záhřebského jeho pobytu.“²

K těm, kteří občas přijížděli k Jirečkům, patřil záhřebský historik Mato Mesić a geograf Petar Matković. Mato (Matija) Mesić vystudoval sice nejprve teologii, ale pak v letech 1851—1853 studoval dějepis a zeměpis ve Vídni a v Praze, posléze byl gymnazijním profesorem a v letech 1856—1874 vyučoval na pravoslavné akademii v Záhřebu, kde byl posledním ředitelem. V roce 1874 byl jmenován profesorem charvátských dějin a zvolen rektorem nově založené univerzity v Záhřebu.

Geograf Petar Matković studoval zeměpis ve Vídni, v Praze a v Berlíně. Byl prvním profesorem zeměpisu na záhřebské univerzitě. Zabýval se především historickou geografii, ale též fyzickým zeměpisem a statistikou.

Pro další orientaci mladého Konstantina Jirečka měla význam dvě faktograficky bohatá díla Matkovićova: staré rukopisné cestopisy v benátských knihovnách (1871) a hlavně pak rozsáhlé pětisvazkové *Cestování po Balkánském poloostrově v 16. století*, jehož jednotlivé svazky vycházely v průběhu téměř dvou desetiletí (1870, 1881, 1882, 1884, 1896).

Ve Vídni žil v té době srbský právní historik Valtazar (Baldo) Bogišić, s nímž později K. Jireček spolupracoval. Působil v dvorní knihovně ve Vídni, pak byl profesorem slovanského práva v Oděse a později černo-

² Jireček, K., *Jiří Daničić a Međo Pucić. Životopisná vzpomínka*, *Osvěta* 13, 1883, 332—338, 385—402.

horským ministrem spravedlnosti (1893—1899). Zasvětil svou vědeckou činnost studiu slovanských a především jihoslovanských právních chápání, institucí a zvyků. Zabýval se Dubrovnickým statutem z roku 1272. Byla to věc, která K. Jirečka velmi zajímala. Později navštěvoval (doloženo máme dopisem z 23. prosince 1898) K. Jirečka a ten s ním vydal staré dubrovnické listiny (jak o tom bude zmínka v dalších kapitolách).

Otec seznámil Konstantina Jirečka s významným jazykovědcem, profesorem vídeňské univerzity — Franjem Miklošičem (Miklosichem). K. Jireček sám později poznamenal, že jej s Miklošičem spojovaly společné vědecké zájmy: vzájemné vztahy a styky mezi slovanskými a neslovanskými národy Balkánského poloostrova (Slované, Řekové, Rumuni, Albánci), které oba sledovali, studium a vydávání středověkých řeckých listin, zájem o jazyky slovanských i neslovanských balkánských národů atd.

Řekli jsme již, že na budoucí Jirečkovo vědecké zaměření rozhodujícím způsobem zapůsobili právě uvedení a další jihoslovanští vědci. Kromě nich a kromě domácího prostředí a dědečkova (tj. P. J. Šafařika) dědictví usměrnili jeho orientaci také četní Bulhaři žijící ve Vídni nebo sem příjezdějí. Začátky bulharské vídeňské kolonie lze sice klást někdy do 18. století, ale její význam pro národně osvobozené hnutí vynikl teprve počátkem 2. poloviny 19. století. Jednak se počet Bulharů ve Vídni zvýšil, jednak tu kromě obchodníků bylo také několik (pět) vysokoškolských studentů. Do Vídně přijížděly četné bulharské delegace, které žádaly od diplomatických představitelů zastání bulharského národa. Právě ve Vídni např. Ivan Dobrovski založil a vydával časopis *Mirozrenie* (1850), N. S. Kovačev zřídil bulharskou tiskárnu, plovdivský vydavatel a knihkupec Christo G. Danov tu tiskl své knihy, Anton a Dragan Cankovovi zde vydali německy psanou bulharskou gramatiku (*Grammatik der bulgarischen Sprache*, 1852), Ivan Momčilov své příručky ze starobulharštiny (1865) apod.

V roce 1864 se ve Vídni zrodila myšlenka založit osvětově dobročinný spolek (*prosvetnoblagodetelno družestvo*), jehož cíle měly být vlastenecko-pedagogické. Toto úsilí vídeňských Bulharů má přímé i nepřímé souvislosti s pokusy o založení Bulharské učené společnosti, k němuž došlo o pět let později. Také v Bulharsku totiž byla popředními lidmi stále více pocívovala potřeba střediska, které by sjednocovalo a sdružovalo vzdělanější Bulhary a usměrňovala jejich činnost osvětovou, literární, historickou i jazykovou. Je známo, že takový první pokus byl učiněn už v roce 1856 v Cařihradě, kde byla založena Bulharská literární obec (*Bălgarska knižovna občtina*), která od následujícího roku začala vydávat *Menologium* bulharské literatury (*Mesecoslov na bălgarskata knižnina*) a od roku 1858 časopis *Bulharské knižnice* (*Bălgarski knižnici*).

Vídeňský bulharský spolek, který byl založen v roce 1864, měl za cíl pomáhat Bulharům žijícím mimo bulharské území. Nebyl nijak početný, měl pouze 13 členů. Nevyvíjel téměř žádnou činnost a brzy zanikl.

V roce 1866 přijel do Vídně Marin Drinov, historik, který se tu sešel se zdejšími Bulhary. Seznámil se zde také se studentem Petkem Stefanovem, který v Praze vystudoval gymnázium a studoval na filozofické fakultě. Zde jej na studiích materiálně podporoval jeho rodák ze Slivenu N. Cenovič. Později však Stefanov přešel na studia medicíny do Vídně. Drinov doporučil Stefanova moskevským Bulharům, protože je mohl seznámit s pražskými a vídeňskými Bulhary.

Později činnost vídeňského spolku poněkud ožila právě díky doporučení M. Drinova. Jeho předsedou se stal D. G. Anev. Spolek nesl název Pokrok (Napředák).

Rozsáhlé styky Jirečkova otce, strýce o vůbec celé rodiny s řadou předních badatelů slovanských, zvláště a především jihoslovanských, systematicky působily na další životní a vědeckou orietanci mladého Konstantina. Kromě již uvedených vědců udržoval styky s Jirečkovou rodinou také Konstantinův strýc dr. Janko Šafařík, absolvent gymnázia v Novém Sadu, odkud roku 1843 přešel do Bělehradu. Založil bělehradské Národní muzeum a knihovnu. Ve své odborné činnosti se zabýval studiem listin týkajících se jižních Slovanů v benátských archívech i cyrilometodějským obdobím. Spolu s řadou francouzských vědců byl zastáncem pravosti Hankových rukopisů. Udržoval čilé styky s literárním mystifikátorem Vedy Slovanů Stefanem Verkovičem, kterého již v roce 1843 doporučil srbským oficiálním místům, aby jej poslali do Makedonie sbírat slovanské historické doklady a archeologické pomátky. Byl nadšen vším, co dokazovalo starobylost a velikost Slovanů. Janko Šafařík se velmi dobře znal s Vukem St. Karadžićem. Naléhal na St. Verkoviče, aby pořídil podrobný popis oblastí Makedonie, které navštívil, aby sbíral lidové písně a staré literární památky. Sám pak Verkovičem nalezený Slepčenský Praxapostol ukázal ve Vídni Fr. Miklošičovi, J. Jirečkovi, K. J. Erbenovi, Antonínu Vrfátkovi i ruskému slavistu I. I. Srezněvskému. Od Janka Šafaříka, který právě v době nejživější korespondence s Verkovičem navštívil Jirečkovu rodinu ve Vídni v květnu 1867, dověděl se Konstantin mnoho o historii, lidových zvycích a obyčejích jižních Slovanů, především Srbů a Bulharů. Dosvědčují to Konstantinovy dosti zasvěcené a podrobné záznamy v jeho deníku, o kterém budeme mluvit dále.

Jak je zřejmé, měl Konstantin Jireček neobyčejně bohaté možnosti získat první podrobnější a hlubší poznatky o dějinách, způsobu života a tehdejším politickém a sociálním postavení jižních Slovanů. Samostatným přístupem a studiem existující historické, cestopisné a čistě informativní literatury si svoje znalosti pak soustavně prohluboval. O evropském Turecku se dovídal nejen z osobního vyprávění francouzského vědce Ami Bouého, jenž navštěvoval Jirečkovu rodinu, nýbrž i z jeho prací, především z jeho francouzsky psaného díla o tureckém panství v Evropě, stejně jako z díla Cypriena Roberta a dalších francouzských a německých cestopisců, historiků, geologů a přírodovědců. S francouzským

geologem Ami Bouém, který žil v posledních letech života ve Vídni, seznámil se Konstantin Jireček jako sedmnáctiletý gymnazista počátkem roku 1871. O tom psal v únoru 1871 Bulharu Vasilu D. Stojanovovi (s nímž se seznámil ve Vídni a o němž budeme hovořit podrobněji dále): „Nedávno jsem navštívil [...] nestora vědeckých badatelů na půdě bulharské p. dr. Ami Boué. Ačkoli je stařec více než 70 letý, zachoval si živou francouzskou povahu až posud i vypravoval mi množství věcí ze svých cest po Turecku... Přijal mně velice vřdně a dal mi asi 12 svých spisů a pojednání, nejvíce o Balkánském poloostrově, které vesměs v posledních letech napsal.“ Zřejmě na základě bohatého vypravování Ami Bouého a na základě do té doby získaných vědomostí o Balkánu a zvláště o Bulharsku mohl V. Stojanovovi napsat, že „O Bulharech i vůbec o ostatním Slovanstvu vědí naši lidé a zvláště ti, kteří o slovanské vzájemnosti tolik mluví, pramálo, ba skoro nic“.³

Častým hostem u Konstantinova otce Josefa Jirečka ve Vídni býval rovněž maďarský cestovatel, národopisec a novinář Felix Kanitz. Felix Kanitz zpočátku studoval v Bulharsku a Srbsku umělecké památky, protože národní prvky v umění balkánských národů nebyly do té doby vědeckému a uměleckému světu známy a nebyly proto uznávány. Zvláště jej přitahovalo byzantské malířství, do jehož estetiky a formálních podrobností nemohl bohužel proniknout, neboť neměl dostatečnou historicko-uměnovědnou průpravu. Srbskou a bulharskou architekturu studoval prostřednictvím historie, jak dokládá jeho předmluva ke knize o byzantských památkách v Srbsku (1862). Kanitz byl pro K. Jirečka cenným informátorem v otázkách historické topografie, srovnávacího studia historických údajů, legend a eposů, které Kanitz sám sbíral. Nejednou však tím upoutal pozornost a udal směr Jirečkova bádání. Tak tomu bylo později např. s typikonem (regulí) ze Studenice, jejíž kostel Kanitz podrobně popsal. Když pak Kanitz později psal své dílo *Podunajské Bulharsko a Balkán* (Donau-Bulgarien und der Balkan), informoval Jirečka o trnovských památkách, neboť Jireček shromažďoval všechny do té doby historické údaje o nich. Kanitz hledal staré církevní památky právě podle popisu Jirečkova.

Felix Kanitz udržoval styky s vídeňskými Bulhary i s Bulhary v Rumunsku. Ve Vídni se například stýkal s D. G. Anevem. Ponechme zatím stranou otázku vztahu bulharské inteligence ke Kanitzovu dílu. Pravda je, že Kanitz, který dostával od rakouské vlády podporu pro své cesty po Balkáně, žádal vídeňské ministerstvo, aby přijalo 10 Bulharů na studia a aby je podporovalo stipendii.

K okruhu vídeňských přátel rodiny Jirečkovy patřil rovněž Slovinec Josef Z h i s h m a n (Čišman), nejdříve profesor na tereziánském gymnáziu, později na právnické fakultě. Byl jedním z těch, kteří zasvětili Kon-

³ *Iz archiva na Konstantin Jireček*, I, Sofija 1953, 14.

statina Jirečka do byzantského politického a sociálního systému, neboť byl vynikajícím znalcem byzantského církevního práva a klasického starověku.

Jirečkovu slovanskou orientaci již od chlapeckých let podporovaly nebo mladého Jirečka k ní usměrňovaly i další osobnosti tehdejšího slovanského kulturního a vědeckého světa. Jinak by nemohl o nich psát ve svém deníku s takovým nadšením a nezmiňoval by se o nich ve svém životopise. K nim patřil například velký přítel Čechů polský kníže Jerzy Lubomirski, který byl poslem na sněmu vídeňském a jenž se v roce 1848 zúčastnil slovanského sjezdu v Praze. Lubomirski byl zastáncem austroslavismu. Haličský politik Lubomirski byl v letech 1847—1851 a posléze od roku 1869 kurátorem Ossolinea a položil základy knihovny. Dále mohl mladý Konstantin Jireček získat mnoho od historika polského a slovanského práva Romualda Hubeho, který objevil mj. řadu cenných historických pramenů, do té doby neznámých. Je nepochybné, že ovlivnil pozdější Jirečkovu orientaci na právní památky.

Konstantin Jireček sice ve svém deníku v roce 1875, když už byl v Praze, psal že „... od roku 1871 s Bulhary mnoho obcuje“, ale nijak by toto Jirečkovy konstatování nemělo znamenat, že teprve v uvedeném roce se s rodilými Bulhary seznámil. Přesné datum styku s prvními Bulhary neznáme, podle tvrzení v jubilejním článku, který vyšel k jeho padesátinám v Osvětě, mohli bychom však předpokládat, že k takovému seznámení došlo v letech 1870 nebo 1871. Víme, že Konstantinův otec Josef Jireček a jeho strýc Hermenegild se znali už z Prahy s Bulharem Vasilem D. Stojanovem, literárním historikem, publicistou, filologem a folkloristou, který v letech 1858—1868 studoval a pracoval v Praze.

Lze téměř s jistotou tvrdit, že mladý Konstantin Jireček četl Stojanovovy četné články a studie, které V. D. Stojanov především v šedesátých letech minulého století uveřejnil v tehdejších českém odborném a periodickém tisku, především v Lumíru, v Květech, Zlaté Praze, Rodinné kronice, Národních listech, Hlasu, Boleslavanu, ve Svobodě aj. A zřejmě toužil se s tímto badatelem seznámit osobně. Proto když V. Stojanov přijel do Vídně v lednu 1871 k několikadennímu pobytu, Konstantin Jireček jej téměř všude provázal. Tak se dostal (těžko říci, zda znova nebo poprvé) do přímého styku s mluvenou bulharštinou. O tomto prvním setkání se Stojanovem psal pak Konstantin Jireček svému strýci dr. Janku Šafaříkovi: „Před několika dny byl zde p. Stojanov, Bulhar, sekretář nově založeného bulh.(arského) knih.(ovního) družstva v Brajle. Seznámil jsem se s ním i ukázal jsem mu svou bulh.(arskou) bibliografii novobulharského písemnictví, kterou jsem již odedávna sbíral. Měl velkou radost z toho, že se i cizinci o Bulhary starají... Od p. Stojanova dostal jsem mnoho zajímavých bulh.(arských) spisů, které jsem posud jen dle titulu znal, jako kupř. Drinova cír.(evní) historii bulharskou, St. Zacharieva Geografiko-ist.(oriko)-st.(atističesko) opisania na T.(atar)-pazardžiškata kaaza... (Vídeň 1870

— pozn. I. D.). Také jsem se seznámil s několika Bulhary, kteří ve Vídni bydlí . . .“⁴

Stojanovovy články, které mladý Jireček mohl číst, týkaly se bulharské lidové slovesnosti (lidových písní), některých bulharských literárních osobností (např. Sofronije Vračanského nebo Georgiho Stojkova Rakovského), bulharského národního života, bulharských dějin dávných, docela nedávných nebo zcela současných. Stojanov psal například nejen o některých členech bělehradské bulharské legie z roku 1862, které se sám zúčastnil, nýbrž podal také idealizovanou charakteristiku hajduků a popsal operaci hajducké čety Panajota Chitova a jeho pobočníků v Bulharsku roku 1867. Zvláště Panajot Chitov později natolik zaujal K. Jirečka, že se k němu vrátil v pohnutých dobách vrcholícího národně osvobozenického hnutí bulharského lidu.

Vasil Stojanov sehrál v Jirečkově slovanské orientaci nemalou úlohu, třebaže s ním byl Jireček v písemném styku poměrně krátkou dobu. Jireček mu mohl psát o své práci na shromažďování bibliografických údajů k bibliografii bulharského písemnictví, mohl získávat od něho nebo jeho prostřednictvím další cenné informace a sděloval mu své nadšení pro uvedenou činnost. Stojanov utvrzoval Konstantina Jirečka v jeho názorech na slovanskou vzájemnost, jež by měla spočívat podle Jirečka především ve vzájemném poznávání slovanských národů.

Konstantin Jireček měl ve Vídni možnost seznámit se prostřednictvím Vasila Stojanova také s dalšími Bulhary žijícími v té době ve Vídni, například s Grigorem Načovičem, později bulharským buržoazním politikem, který se v předosvobozenickém období účastnil národně osvobozenického hnutí na straně tzv. starých.

Poznamenejme stručně, že bržoazie hrála v bulharském národně osvobozenickém a národně obrozenickém hnutí důležitou úlohu. Nebyla však jednotná v chápání úkolů a cílů. Ani uvnitř nebyla jednotná. Jedna část obchodně čorbadžijské buržoazie spoléhala na reformy turecké vlády, které měla Porta uskutečnit pod tlakem západoevropských států, druhá část vkládala hlavně naděje na carskou ruskou vládu. Obě skupiny však byly proti revolučnímu završení národně osvobozenického hnutí. Na druhé straně řemeslná maloburžoazie a masy rolníků na rozdíl od buržoazie viděly jediné východisko z těžké hospodářské, politické a národnostní situace ve svržení turecké nadvlády. Bylo proto přirozené a logické, že právě z těchto vrstev bulharské společnosti vycházeli bojovníci za národní osvobození.

V průběhu postupného tříbení a krystalizace názorů a představ národně osvobozenického boje vytvořily se v Bulharsku a hlavně v bulharských emigrantských centrech mimo vlastní bulharské území dvě strany — strana

⁴ Tamtéž, III, Sofija 1963, 18.

„starých“, zastávající zájmy obchodně čorbadžijské buržoazie, a strana „mladých“, která hájila zájmy a přání maloburžoazie a rolníků. „Starší“ byli ochotni souhlasit pouze s reformami v rámci tureckého státu a s poskytnutím samostatnosti bulharské církvi. Jedna část „starých“, která byla rusofilsky orientována, dokonce souhlasila s vytvořením jakéhosi autonomního bulharského státu v rámci turecké říše, k jehož vytvoření měla pomoci ruská vláda.

Revolučně demokratický směr, který se zformoval uvnitř strany „mladých“, viděl konečný cíl národně osvobozenec-kého úsilí ve vytvoření nezávislé bulharské demokratické republiky.

V 50. a 60. letech 19. století byla významná revoluční činnost zakladatele revolučně demokratické ideologie v Bulharsku G. S. Rakovského, který věřil, že osvobození země musí být dosaženo vlastními vnitřními silami. Bulharské národně osvobozenec-ké hnutí vstoupilo v 60. letech do své nové a rozhodující fáze. Vznikla vnitřní revoluční organizace, do jejíhož čela se postavili Vasil Levski, L. Karavelov a Christo Botev, kteří pak od konce 60. let a v 70. letech dále rozvíjeli a zdokonalovali revolučně demokratickou ideologii.

Bez pochopení zvláštností a konkrétní historické situace tohoto období nemohli bychom dost dobře pochopit společenské procesy. Koncem 60. let došlo k diferenciaci vrstev bulharské buržoazie ve vztahu k osvobozenec-kému hnutí; část ustupovala od revolučního boje za osvobození, paktovala se s cizím kapitálem, přešla na pozice dohod nebo otevřeného nepřátelství nebo spoléhala výlučně na pomoc zvenčí. Po neúspěchu čet Chadži Dimitra a Stefana Karadži (1868) zase na druhé straně bulharská revoluční emigrace přehodnotila dosavadní taktiku osvobozenec-kého boje a vypracovala taktiku novou. Postavila do čela V. Levského, kterýrazil myšlenku vytvoření vnitřní revoluční organizace. Nová taktika byla přirozeně odrazem nového poměru třídních sil.

Ke konci 60. let se zformovaly tři hlavní síly: velká konzervativní buržoazie, která se spolu s tureckou feudální mocí stavěla proti revolučním náladám lidu; evoluční proud, jehož hlavní silou byla liberální buržoazie, která byla spíše pro reformy nebo dokonce podporovala (někteří její představitelé) myšlenku dualismu, tj. vytvoření autonomního bulharského státu v rámci turecké říše. Část této buržoazie věřila v osvobození jedině v případě války Ruska s Tureckem. Selské masy, řemeslníci a revolučně a vlastenecky orientovaná lidová inteligence viděly jedině východisko z poroby v likvidaci turecké feudální moci. V bulharském kulturním životě se vytvořily dvě základní linie a tendence vývoje, jaké do té doby neexistovaly — reakční, protidemokratická, a pokroková, revolučně a demokraticky orientovaná linie.

Důležitým faktorem pro revoluční hnutí tohoto období bylo vytvoření Bulharského revolučního ústředního výboru (1869—1870) a stále se rozšiřující síť vnitřní revoluční organizace. Národně osvobozenec-ké hnutí

a literárně kulturní vývoj, který byl s ním spjat, postupně rozvíjely kontakty a spolupráci s hnutím v ostatních balkánských zemích (V Rumunsku, Srbsku, Řecku), s ruskými revolučními demokraty i s evropským revolučně demokratickým hnutím vůbec. V ideologii L. Karavelova se odrážejí myšlenky francouzských osvícenců, v myšlení Ch. Boteva socialistické utopie Fouriera a Proudhona. Do Bulharska pronikaly ohlasy evropského socialistického hnutí, I. internacionály a marxistických myšlenek. Nejplodnější styky udržovali bulharští revolucionáři se srbskou revoluční Omladinou (Svetozar Marković) a již sjednocené Rumunsko jim poskytovalo možnost působení na svém území a mladé rumunské demokratické síly s nimi spolupracovaly. Bulharská mládež se ideologicky i v praktické revoluční činnosti orientovala na ruské revolucionáře Gercena, Dobroljubova, Černyševského a udržovala styky s ruským ilegálním hnutím.

Grigor Načovič, s nímž seznámil Konstantina Jirečka V. Stojanov, byl v té době ve Vídni jedním z organizátorů bulharského spolku Pokrok. Zásobil Jirečka bulharskými knihami a spolu s V. Stojanovem se ujal úkolu vydat Jirečkovu bibliografii novobulharského písemnictví (o ní viz dále). Nelze říci, že by teprve stykem s vídeňskými Bulhary začal Jirečkův zájem o Bulharsko, o jeho dějiny i současnost. Teprve však přímým seznámením s lidmi, o jejichž zemi chtěl tolik znát, teprve když uslyšel „poprvé zvuky bulharského jazyka a poprvé v životě viděl bulharské knihy a časopisy“, zesílila jeho slovanská orientace především na Bulharsko. Tím však nepopíráme, že prvotním impulsem jeho zájmu o Bulharsko, o němž se v té době v Evropě stále častěji mluvilo, bylo mu bulharistické dílo jeho děda P. J. Šafaříka.

Styk se slovanskými spolužáky, jak jsme se již zmínili, posiloval Jirečkovu touhu po aktivním zvládnutí slovanských jazyků, z nichž si již jako gymnazista dobře osvojil srbocharvátštinu. Když pak pročetl jednotlivé svazky Časopisu Českého muzea, zjistil, že v bulharistickém díle jeho děda P. J. Šafaříka nikdo nepokračuje a že se vůbec o bulharském písemnictví a dějinách píše málo. Maje k dispozici Šafaříkovy rukopisné záznamy, začal se soustavně zabývat shromažďováním a doplňováním o další údaje z oblasti bulharského písemnictví.

Za prvního bulharského bibliografa je, jak známo, považován bulharský student v Praze Ivan Šopov, který v roce 1852 vydal „soupis bulharských knih nově se rodícího bulharského písemnictví v 19. století“. Šopovova bibliografie, která vyšla v Cařihradě, byla vypracována a připravena do tisku v Praze. Šopov přijel do Prahy z Moskvy s doporučením O. Bodjanského na P. J. Šafaříka. Třebaže Šopov studoval v Praze medicínu, živě se zajímal o kulturní a literární vývoj a poskytoval Šafaříkovi údaje týkající se bulharské literatury. Díky Šafaříkovi a pod jeho vedením mohlo vzniknout Šopovovo bibliografické dílo, na které pak později úspěšně navázal Konstantin Jireček první vědecky zpracovanou bibliografií novobulharské literatury.

Slavistické úsilí mladého Konstantina Jirečka se vědomě soustředilo na studium novobulharského písemnictví s cílem pokračovat ve slavistickém (nikoli pouze bulharistickém) díle jeho děda. Po bulharských knihách se pídil ve Vídeňské císařské knihovně, svého bulharského přítele Vasila Stojanova hned v prvním dopise žádal, aby mu nezapomněl poslat „soupis bulharských knih, jež vyšly do roku 1852“, který považoval za „svého předchůdce na poli bibliografie bulharské“,⁵ shromažďoval všechny katalogy vydaných bulharských knih. Svou dvousvazkovou rukopisnou bibliografii, kterou měl již počátkem roku 1871 v podstatě hotovou, jak se zmiňuje v dopise V. Stojanovovi, neustále doplňoval a korigoval. Stojanov, stejně jako Načovič, mu poskytl ne jeden bibliografický údaj a četné informace popravil a doplnil. Oba, Stojanov i Načovič, mají značné zásluhy na konečné podobě Jirečkovy bibliografie i na jejím vydání. Bez nich by zřejmě nemohla vyjit v takové podobě a v takové úplnosti, v jaké vyšla. Někdy Jirečka „duchamorná, trudná, mrzutá práce, to lovení spisovatelů, překladatelů, knih, titulů, formátů, počtu stran atd.“ značně zmáhala a kladl si otázku, zda taková práce je vděčná. Sám však dobře věděl, že je k ní „zapotřebí nekonečné vytrvalosti a trochu pedantismu“.

V Šafaříkově pozůstalosti objevil Konstantin Jireček zvláštní velkou složku s názvem Popis písemností bulharských, která obsahovala četné tituly novobulharských knih. Již jako čtrnáctiletý si dne 10. dubna 1868 zapsal do deníku: „Z pozůstalosti opisuju novobulharskou literaturu na jednotlivé lístky.“⁶ Celá čtyři studentská gymnaziální léta věnoval K. Jireček přepisu, dalšímu zpřesňování, doplňování a třídění bibliografie novobulharského písemnictví.

Nesmírná píle, zvědavost i vědecká nedočkavost vedly mladého Jirečka k tomu, že o nově vyšlých a jím získaných knihách spěchal informovat širší odbornou veřejnost. Již v březnu 1871 poslal do Časopisu Českého muzea pět referátů, a to o časopisu Bulharské učené společnosti, o Zacharievovu zeměpisném a historicko-statistickém popisu Tatarpazardžického kraje, o Bogorovově francouzsko-bulharském slovníku, o domácích kalendářích Letostruj, o Drinovových dějinách bulharské církve.

Při sledování časopisecké a knižní produkce se K. Jireček již od počátku své publikační činnosti neomezoval pouze na práce bulharistické. Aktivní znalost srbochorvátštiny mu umožňovala číst také srbské a charvátské odborné časopisy a psát například o sbornících starých písemných pramenů, o Pavićových dějinách dubrovnického dramatu, o charvátských básnických sbírkách z konce 17. a z 18. století, o Daničićově sbírce přísloví apod. V roce 1871 vyšlo celkem šestnáct Jirečkových referátů, informací, noticek a zpráv. Z nich deset se týkalo srbského a charvátského písem-

⁵ Tamtéž, I, 13.

⁶ B e c h y ň o v á, V.: *Novobulharská literatura v díle P. J. Šafaříka*, In: Franku Wollmanovi k sedmdesátinám, Praha 1958, 182–198.

nictví. Téměř ve všech Jirečkových zprávách a informacích jsou zdůrazněny Šafaříkovy zakladatelské zásluhy o rozvoj slavistiky, zvláště bulharistiky a jugoslavistiky.

Na podzim roku 1871 Stojanov a Načovič nabídli Konstantinu Jirečkovi, že by rádi otiskli jeho bibliografii v Periodickém časopise (Periodičesko spisanie) Bulharské učené společnosti. V souvislosti s tím Jireček psal Stojanovovi, že je přesvědčen, „že se bibliografie nemine u Vašeho obecnstva s velkým účinem morálním, an zde poprvé jako v zrcadle spatříte, co posud od Bulharů psáno aneb překládáno bylo. Historie vaší literatury bude takto položen pevný základ.“ Na jaře následujícího roku 1872 mu Stojanov zaslal bulharský překlad bibliografie. Počátkem srpna téhož roku pak vyšlo knižně toto první významné Jirečkovovo dílo, na němž si tolik zakládal a jehož význam někdy (jak to ostatně bývá u osmnáctiletých adeptů vědy) zveličoval. V roce 1872 vyšla pak Jirečkova práce jako příloha 7. a 8. svazku Periodického časopisu.

Vydáním první vědecké bibliografie novobulharského písemnictví za léta 1806—1870, obsahující na 550 titulů a opatřené solidní předmluvou, skončilo první období (které nazývám středoškolské) Jirečkovy vědecké činnosti v oblasti slavistiky, jmenovitě balkanistiky. Autor si byl vědom, že jeho práce není úplná. „Bláznovstvím by věru bylo,“ psal V. Stojanovovi v červenci 1871, „chtít hned všechny knihy a spisy sebrati; okolnosti nynější nejsou dle toho. Co seberem, vydáme; paběrkovat a opravovat můžeme ještě mnoho let . . .“ K některým bibliografickým položkám jsou sice připojeny poznámky, ale Jireček si nedělal nárok na nějaké hodnotící a výběrová hlediska. Jeho bibliografie zachycuje tisky z období bulharského národního obrození. Neměl v té době dostatečnou historickou a literárně historickou průpravu, aby provedl hodnotovou hierarchizaci zachycených tisků. Za počátek novobulharského písemnictví označil rok 1806. Tento názor, který není zcela a bezesbytku správný, tradoval se dlouho jak mezi bulharskými, tak také mezi cizími slavisty, neboť souvisel s vydáním první novobulharské tištěné knihy, kterou bylo Kyriakodromion sireč Nedělník Sofronije Vračanského. Pozdější a dnešní literární historie nedala za pravdu K. Jirečkovi ani pokud jde o rok 1870, který označil za mezník v novodobém duchovním vývoji bulharského národa.

Bibliografie novobulharského písemnictví za léta 1806—1870 (Knigopis na novobalgarskata knižnina) otevřela Jirečkovi cestu do slovanského světa, především se stal známým v kruzích tehdejší bulharské inteligence, žijící z valné části v bulharských emigrantských kulturních centrech mimo Bulharsko. V polovině roku 1872 byl zvolen dopisujícím členem nově se formující Bulharské učené společnosti v rumunské Braile. Na zvolení Jirečka členem korespondentem měl zásluhy především V. Stojanov, který tím chtěl zvýšit autoritu Společnosti, zdůraznit zásluhy na jejím založení a upevnit svou autoritu, která byla neustále podlamována útoky revolučně demokratického tisku, především L. Karavelova.

V děkovném dopise, který Jireček Bulharské učené společnosti zaslal počátkem srpna 1872, vyjádřil svou radost nad tím, že „konečně Bulhaři založením takové společnosti vážně začali pracovat na obrození svého národa na základě věd s cílem jej postupně pozvednout prostřednictvím duchovního vzdělání na úroveň ostatních evropských národů...“.⁷

Při sestavování soupisu tisků novobulharského písemnictví si K. Jireček byl zřejmě vědom, že podrobná bibliografie „je základem dějin literatury; než přistoupíme k výkladu vývoje literatury, musíme vědět, co kdo napsal a jaké knihy dosud vyšly“. Tak psal v předmluvě.

Práce na bulharské bibliografii i na referátech, otištěných časopisecky, prozrazovaly Jirečkovy zájmy literárněhistorické. V tomto směru na něj patrně (aspoň v prvním, středoškolském období jeho vědecké činnosti) více působil jeho otec než jeho děd. Na rozdíl od svého otce se však Konstantin Jireček již od počátku orientoval široce slavisticky. V polovině roku 1871, kdy „svlékl chlapcovství ze sebe“, jak sám poznamenal v deníku, psal: „Mnoho jsem přemítal v těchto dnech o tom, jak by se seřaditi a sestaviti měla historie literatur slovanských, česky psaná a sahající až do našich dnů. Neměla by to býti slátanina dat bio a bibliografických, ale zajímavě, slohem vybroušeným psaná poučná kniha.“⁸

Středoškolský student, připravující se k maturitě v době, kdy se už tiskla jeho bibliografie bulharské literatury, měl mnoho plánů. Právě bibliografie jej podnítila k tomu, aby se pokusil sepsat dějiny bulharské literatury, jak sděloval Grigoru Načovičovi v únoru 1872. Ty měl v úmyslu uveřejnit v Časopise Českého muzea. K realizaci tohoto plánu sice v době univerzitních studií nedošlo, ale také tak docela z nich nesešlo. Ve svých Dějinách národa bulharského, které vydal o několik let později, zařadil dvě kapitoly o starobulharské a novobulharské literatuře. O tom však budeme podrobněji pojednávat v další kapitole.

Konstantin Jireček sice často zajížděl o prázdninách do Čech, především do otcova rodiště Vysokého Mýta, ale do Prahy přišel poprvé až v roce 1870. „Strýc Vojtěch Šafařík jej uvedl do zbytku kruhů starovlasteneckých, kde největší dojem na něho učinili Erben a Vocel,“ psalo se v Osvětě k jeho padesátinám.⁹

V dosti neklidné a spletité době počátkem 70. let byl Jirečkův otec jmenován ministrem kultu a vyučování. S pádem Hohenwartova kabinetu v říjnu 1871 musel však Josef Jireček ministerské křeslo opustit. Byl liberálními Němci v tisku napadán a ani po odchodu do výslužby nezůstal dlouho ve Vídni. Odstěhoval se v květnu roku 1873 do Vysokého Mýta.

⁷ *Iz archíva na Konstantin Jireček, I, 60.*

⁸ Angelová, M., *Konstantin Jireček a česko-bulharské kulturní vztahy v 19. století*, rkp. diplomové práce, Brno 1962, 139.

⁹ R. O., *Konstantin Jireček. K jeho 50 narozeninám*, Osvěta 1904, 786–796.

První Jirečkovovo období průpravy k vědecké činnosti, spjaté s jeho gymnaziálním studiem, skončilo v roce 1872 maturitou. Vztahy mezi vídeňskými Němci a Čechy se znatelně zhoršily a zvláště hořce doléhaly na rodinu Jirečkovu i na samotného Konstantina, který v květnu 1872 sděloval v dopise V. Stojanovovi, že „obcování s Němci stává se mi ode dne ke dni protivnějším, i právě v posledních dnech chování několika lidí, kteří ode dávna mezi přátele mé se počítali, hořkostí nemalou mne naplnilo [...]. Zde kvete nesmiřitelná proti národům slovanským nenávist.“¹⁰ „Vídňě mám po krk dost.“¹¹

A tak Konstantin Jireček odešel v říjnu 1872 z Vídňě do Prahy, kde začal na univerzitě studovat a kde začíná jeho další skutečně vědecká dráha v oblasti historické, literárně historické i filologické balkanistiky.

¹⁰ *Iz archiva na Konstantin Jireček, I, 35.*

¹¹ *Tamtéž, III, 26.*

